

végül pedig a felhasznált források tematikus jegyzéke (729–756) következik. A forrásjegyzék segédletet nyújthat további kutatások folytatásához, új vizsgálatok kezdéséhez.

A Deutsches Ortsnamenbuch című etimológiai szótár hiánypótló mű a névkutatás számára. A kötet a névtani ismeretek legfrissebb eredményeit feldolgozó, szemléletében ezeket követő mű. Szakmailag kiváló kutatócsoport által íródott, így alkalmas a nyelvtudomány művelői és a helynévkutatás iránt érdeklődők számára egyaránt.

TÜCSÖK DOROTTYA
Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézet

Egy nemzetközi helynévtani könyvsorozat első négy kötetéről

1. Trends in Exonym Use [Irányzatok az exonimák használatában]. Szerkesztők: PETER JORDAN – HUBERT BERGMANN – CAROLINE BURGESS – CATHERINE CHEETHAM. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2011. 328 lap – 2. Toponyms in Cartography [Helynevek a kartográfiában]. Szerkesztők: PETER JORDAN – FERJAN ORMELING. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2013. 127 lap – 3. The Quest for Definitions [Definíciók keresése]. Szerkesztők: PETER JORDAN – PAUL WOODMAN. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2014. 295 lap – 4. Confirmation of the Definitions [A definíciók megerősítése]. Szerkesztők: PETER JORDAN – PAUL WOODMAN. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2015. 295 lap

1. Jelen írásban a Verlag Dr. Kovač hamburgi könyvkiadó 2011-ben indított Name & Place. Contributions to Toponymic Literature and Research [Név és hely. Közlemények a helynévtani szakirodalom és kutatás témakörében] című sorozatának első négy kötetéről nyújtunk egy-egy rövid összefoglalót. A sorozat helynevekkel foglalkozó konferenciák, szimpóziumok anyagát adja közre. Több kötete az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (United Nations Group of Experts on Geographical Names) exonimákat vizsgáló munkacsoportjának (Working Group on Exonyms) utóbbi években rendezett találkozóin elhangzott előadások írott változatát tartalmazza.

2. A sorozat első, 2011-es kötetének első fejezete az endonimák és exonimák megkülönböztetéséről szóló tanulmányokat foglalja magában. PETER JORDAN nyitótanulmánya az *endonima* és az *exonima* hagyományos definíciójának kritikáját fogalmazza meg (9–20). A szerző amellet érvel, hogy a definícióknak utalniuk kellene a társadalmi csoport jelentőségére is, hiszen ennek kultúrája, földrajzi helyhez való viszonyulása többnyire erősen befolyásolja a hely nevét. DRAGO KADNIK és MIMI URBANC írása azt állapítja meg, hogy Szlovénia helynevei között sok az idegen eredetű (német, olasz, magyar stb.), pedig véleményük szerint a szlovén neveknek jobban kellene érvényesülniük (21–43). PAVEL BOHAČ azt kívánja bizonyítani, hogy az országhatárokon átnyúló földrajzi objektumok (például a nagy kiterjedésű vizek, hegyláncok) nevei egyszerre minősíthetők endo- és exonimáknak (45–48). SUNGJAE CHOO a Korea és Japán közti tenger nevének példáján keresztül mutatja be, hogy milyen problémák merülnek fel a két vagy több ország között

elterülő vizek elnevezése esetén (49–60). MACIEJ ZYCH az antarktiszi (különösen a tenger alatti) helynevek kapcsán jegyzi meg, hogy mivel az általuk jelölt helyek egy országhoz sem tartoznak, nehéz eldönteni, hogy e megnevezések a különböző nyelveken endonimák vagy exonimák-e (61–88). PEETER PÄLL a kiejtés oldaláról közelít: felteszi a kérdést, hogy mennyire kell fonetikailag eltérőnek lennie két nyelvnek ahhoz, hogy egy-egy hely nevének a másik nyelven kiejtett változatát exonimának lehessen nevezni (89–93). BOGUSŁAW ZAGÓRSKI az arab országok helyneveinek egységesítéséről értekezik, kitérve az írásmódra, a betűkészletre és a standardizáció nehézségeire (95–129).

A kötet második fejezete a különböző országok és régiók exonimahasználatának bevett gyakorlatáról és politikájáról szóló tanulmányokat gyűjti össze. HENRI DORION a kanadai Québec tartomány helynévi példáin keresztül mutatja be a kétnyelvű területek exonimahasználatát (133–136). PHILIP W. MATTHEWS egyes maori helynevekkel és azok eredetével foglalkozik (137–162). SIRKKA PAIKKALA a finn nyelvű exonimák használatáról és mennyiségéről ír (163–169). MACIEJ ZYNCH bemutatja a *Geographical Names of the World* [A világ földrajzi nevei] című, angol–lengyel kétnyelvű kiadványt, mely listázza a használatra ajánlott és nem ajánlott lengyel exominákat (171–182). NINA SYVAK az ukrán hegynyelvek egységességének hiányáról ír (183–186). IMRICH HORŇANSKÝ és EVA MIKUŠOVÁ az ENSZ és Szlovákia földrajzi névi szakértőinek az exonimákról vallott nézeteit hasonlítja össze (187–194). MARGARITA AZCÁRATE és TERESA ALBERT a többnyelvű Spanyolországban használt földrajzi nevek egységesítésének nehézségeiről ír: a több hivatalos nyelv miatt nehéz megítélni, mely helynévformák tekinthetők endonimáknak és exonimáknak (195–199). MARIA DEL MAR BATLLE egyik tanulmányában a katalán exonimák használatáról ír (201–206), a másikban pedig a spanyol útjelző táblák feliratainak nyelvét mutatja be (207–209). EMAN AHMED ORIEBY egyes egyiptomi helyeket jelölő idegen nyelvű exonimák használatát elemzi (211–220). PETER JORDAN arról értekezik, hogy általában az exonima vagy az endonima használata az elfogadottabb, valamint felsorolja az exonimák használatának egyes kritériumait (229–235).

A kötet harmadik fejezete az exonimák különböző területeken való alkalmazásáról szóló írásokat közli. FERJAN ORMELING elektronikus helynévgyűjtemények anyagát hasonlítja össze több szempontból, így például az exonimák, a kisebbségi nyelvű nevek és a történelmi nevek száma alapján (239–248). ROMAN STANI-FERTT az EuroGeoNames névadatbázis felépítését és működését mutatja be (249–256). POKOLY BÉLA arról ír, hogy nem csupán a város-, hanem az országnevek is lehetnek exonimák, és óvatosságra int az exonimák számát lényegesen csökkenteni kívánó törekvésekkel szemben, mivel az exonimák maguk is a kultúra részét képezik (257–260). GERCSÁK GÁBOR egyes magyar helynevek angol megfelelőjének következtelen használatáról ír, és felveti egy normatív szándékkal készített magyar–angol helynévgyűjtemény megvalósításának szükségességét (261–268). RAINER DORMELS az IHO (International Hydrographic Organization) nagy kiterjedésű vizek neveit felsoroló listáját elemzi az endo- és exonimák arányának szempontjából (269–276). HUBERT BERGMANN tanulmányának témája a helynevek jelenléte a szótárakban: különböző szótárak példáján keresztül mutatja be a témakör összetettségét (277–286).

A kötet függelékében a helynevek, a környezet és a kultúra kapcsolatáról szóló tanulmányok olvashatók. PAUL WOODMAN a karintiai kétnyelvűségi helyzetről és annak helynevekre gyakorolt hatásáról értekezik (289–294). HERMAN BELL és HALĪM SABBĀR a núbiai nyelv revitalizációjáról és egyes núbiai helynevek etimológiájáról ír röviden (295–311). HALĪM SABBĀR önálló cikkében szintén a núbiai földrajzi nevekről foglalkozik,

különös tekintettel Iskhéed falu helyneveire (313–317). ELKA JAČEVA-ULČAR leírja, hogy Macedóniában egy 2004-es törvény szerint a helyneveket le kell fordítani albánra, s mivel ezt a munkát több ember végezte rövid idő alatt, a nevek formája következetlen lett (319–321). REMUS CREȚAN történelmi időszakok és azon belül eredet (pl. magyar, német, török, orosz) szerint csoportosítja a romániai földrajzi neveket (323–328).

3. A sorozat második, 2013-ban megjelent rövid kötetének első tanulmánya GUILLAUME BAILLY írása, mely a 2012-es francia közigazgatási reform céljait, metódusát és eredményeit fejt ki. MOHSEN DHIEB egy tunéziai földrajzinév-adatbázis elkészítésének lépéseit és módszereit mutatja be egy térkép (Sfax NW 1: 25 000) névanyagának példáján keresztül (19–29). PETER JORDAN az európai iskolai atlaszok exonimahasználatát elemzi: megfigyelése szerint az exonimák funkcionálisan hasznosak, ezért az iskolai atlaszokban gyakran szerepelnek (31–46). JONAS LÖFSTRÖM és VALERIA PANSINI a névtan és a térképészet kapcsolatáról ír: megemlíti az egyszerű és összetett helynevek kérdését és a megfelelő helynév kiválasztásával kapcsolatban felmerülő problémákat is (47–63). MÁRCIA DE ALMEIDA MATHIAS a brazil helynevek egy-egy fonémában eltérő változatairól ad rövid összefoglalót (65–68); PAULO MÁRCIO LEAL DE MENEZES, CAMILA VIEIRA DE ALMEIDA és ANNIELE SARAH FERREIRA DE FREITAS pedig helyneveken keresztül mutatja be Rio de Janeiro állam politikai-adminisztratív fejlődését (69–78). ANA RESENDE, CLÁUDIO DOS SANTOS és MÁRCIA DE ALMEIDA MATHIAS arról ír, hogy nem tudni pontosan, hol van az Uruguay folyó forrása (három országban is lehet), ezért a folyónak az adott országról való elnevezése is problémás (79–94). CLÁUDIO DOS SANTOS a brazil földrajzi nevek gyűjtésének új módszereiről értekezik (95–106). KAROLINA SZYSZKOWSKA és KATARZYNA PRZYSZEWSKA a lengyel Földrajzinév-bizottság feladatait tárgyalja (107–117). Végül PIERGIORGIO ZACCHEDDU és DAVID OVERTON bemutatja a fentebb már említett EuroGeoNames földrajzinév-adatbázis használatát, történetét, célközönségét és felhasználóit (119–127).

4. A 2014-es kiadású harmadik kötet első fejezete az *exonima* terminus definiálásának átfogó kérdéseit tárgyalja. A fejezet bevezető tanulmányát PAUL WOODMAN jegyzi (9–15). A szerző felidézi, hogy az UNGEGN exonimákat vizsgáló munkacsoportja tevékenysége során megállapította, hogy az *exonima* terminus definiálhatatlan az *endonima* terminus definíciójának tisztázása nélkül. A munkacsoport által megfogalmazott definíció szerint az *endonima* egy földrajzi alakulat neve egy olyan hivatalos vagy széles körben beszélt nyelven, amely azon a területen használatos, ahol maga az alakulat található; az *exonima* pedig az a megnevezés egy adott nyelvben, mellyel olyan földrajzi alakulatot jelölnek, amely kívül található azon a területen, ahol a kérdéses nyelvet széles körben beszélnek, s amely név formájában különbözik a megfelelő helyi használatú endonimá(k)tól. PETER JORDAN vélekedése szerint a definíciókat a helyi lakosság és a földrajzi név kapcsolatában jelentkező változások tükrében kell átgondolni (21–31). A szerző javaslatára az *endonimá*-t olyan földrajzi névnek tekinthetjük, amelyet a helyi őshonos lakosság használ, az *exonima* pedig olyan földrajzi név, melyet nem az őshonos lakosság használ, és amely különbözik az endonimától. STAFFAN NYSTRÖM nyelvészeti alapokon nyugvó meghatározásokat ajánl: az *endonima* regionálisan használt és elfogadott név ott, ahol az általa jelölt földrajzi objektum található; az *exonima* pedig olyan, az endonimával nem egyező név, mely regionálisan nem használt, illetve nem elfogadott ott, ahol az általa jelölt földrajzi objektum fellelhető (33–38). BOTOLV HELLELAND az

ugyanarra a földrajzi alakulatra használt dán, svéd és norvég nyelvű megnevezések közt található, történelmi okokra visszavezethető különbségeket vizsgálja, valamint ismerteti a Norvég Nyelvi Tanács által 1991-ben, a norvég nyelvben használatos idegen földrajzi helynevekről kiadott listát, mely körülbelül 4000 helynevet tartalmaz az ajánlott kiejtéssel együtt (39–48). OJÅRS BUSS az endonimák és exonimák alkategóriáit sorakoztatja fel; bevezeti továbbá a *rendered endonym* terminust, mellyel azokat az eseteket jelöli, amikor egy földrajzi objektum nevének kiejtése egyezik meg két nyelvben (49–54). MALGORZATA MANDOLA az *exonima* terminus kapcsán a helynevek névtani, antropológiai, logikai, szemantikai, illetve nyelvészeti vizsgálatának összefüggéseiről beszél (55–81). PHILIP M. MATTHEWS a helyneveknek a helyi kultúrában betöltött szerepét taglalja (83–143).

A kötet második fejezete exonimákkal kapcsolatos sajátos eseteket mutat be. PEETER PÄLL a nem latin betűs írásmódú nyelvek exonimáinak latin betűs átírásával foglalkozik, leginkább francia vagy angol nyelvi hatást mutatva ki (147–152). SUNGJAE CHOO szerint alapvető probléma, hogy a szakemberek csak az exonimák írásmódjával foglalkoznak, azok kiejtésével nem; a kiejtés vizsgálatával kapcsolatban alkalmazza és definiálja az *exograph* és *exophone* terminusokat (153–157). A HIROSHI TANABE és KOHEI WATANABE szerzőpáros a szárazföldi és a vízi földrajzi nevek különbözőségével foglalkozik, a különbségek okát pedig a lakosság és a beszélőközösség jelenlétében, illetve hiányában jelöli meg (159–163). BOGUSŁAW R. ZAGÓRSKI azt vizsgálja, hogy a kortárs arab nyelvi környezetben mi számít endonimának, illetve exonimának (165–174). HERMANN BELL a veszélyeztetett nyelvekben található endonimákkal foglalkozik, és szükségesnek tartja az *endonima* definícióját kiegészíteni azzal, hogy az endonimát önkéntesen használják (175–184). HALİM SABBĀR arra keresi a választ, hogy valóban a nyelviség-e a legfontosabb tulajdonsága az endonimáknak (185–190). MACIEJ ZYCH a lengyel nyelvű rövid és hosszú típusú (azaz az informális és a hivatalos) országneveket tekinti át (191–201). IVANA CRLJENKO célja, hogy összefüggéseket mutasson ki az *exonima*, *endonima*, *földrajzi objektum*, *toponima*, *rendered name* (l. fent) terminusok között, horvát nyelvű szótárak definíciói és horvát nyelvű atlaszok példái alapján (203–212). MIKESY GÁBOR az *exonima* minősítésű magyar földrajzi nevek használatának történelmi hátterű problémáit mutatja be (213–220).

A kötet harmadik fejezetében az exonimák dokumentálásáról olvashatunk. DRAGO KLADNIK és MATJAŽ GERŠIČ a szlovén nyelvű exonimák gyűjtéséről, adatbázisba rendezéséről szól (223–247). SIRKKA PAIKKALA egy, a finn nyelvű exonimákról szóló, 2013-ban kiadott kötetet vizsgál pragmatikai és terminológiai szempontból (249–256). ZANE CEKULA egy korábban Lettországhoz, ma Oroszországhoz tartozó terület földrajzi objektumainak neveit, azok használatát mutatja be (257–271). MARIA DEL MAR BATLLE a franciaországi Pyrénées-Orientales megye területén lévő katalán helynevekről ír. A szerző szerint az *exonima* és *endonima* terminusok használata azokon a vidékeken a legproblémásabb, ahol két nyelv használata valamilyen kölcsönhatásban van, s egy-egy földrajzi objektumnak két elnevezése is létezik az adott területen (273–281). REMUS CREȚAN a dél-dunai, vlachok által lakott területen használt román nyelvű exonimákat mutatja be a román Theodor Capidan két világháború között kezdett gyűjtéséből született munkája alapján (283–295).

5. A 2015-ben megjelent negyedik kötet első fejezete az *endonima* és *exonima* felosztás általános kérdéseit tárgyalja. PETER JORDAN vélekedése szerint az *endonima* és *exonima* terminusok meghatározásához először szükség lenne az ernoőterminusok definiálására,

s nem az alterminusok meghatározásával kellene kezdeni (9–17). STAFFAN NYSTRÖM arra hívja fel a figyelmet, hogy teljesen egyértelmű, mindenki számára elfogadható, egyértelműen interpretálható definíciót az *endonima* és az *exonima* terminusokra nehéz alkotni, hiszen a meghatározások szükségszerűen tartalmaznak egyértelműsítésre váró kifejezéseket, mint *elfogadott, széles körben használt, regionálisan* stb. (19–23). OJÄRS BUSS a lett nyelvközösség szemszögéből vizsgálja a külföldi földrajzi objektumokra használatos neveket, melyek közül néhány véleménye szerint akár endonimának is minősíthető (25–30). IVANA CRLJENKO horvát nyelvű exonimákat gyűjtött össze és rendszerezett (31–41). MACIEJ ZYCH az *endonima* és *exonima* terminusok definíciójára érkezett újabb javaslatokat vizsgálva maga is arra a következtetésre jut, hogy az ernyőterminusok meghatározása elengedhetetlenül fontos a kérdéskörben (43–60). PHILIP M. MATTHEWS új javaslatokat tesz az *endonima* és *exonima* definíciójára, s az általuk jelölt fogalmak határait vizsgálja (61–104). ISOLDE HAUSNER nyelvészeti, illetve szemiotikai szemszögéből vizsgálja az *endonima* és *exonima* meghatározásait (105–110). PEETER PÁLL az endonimák és az endonimákon alapuló exonimák kiejtési különbségeivel foglalkozik, és megállapítja, hogy a két alak közti elkerülhetetlen kiejtésbeli változtatások nem eredményeznek exonimát, az elkerülhetőek azonban igen (111–116). HERMAN BELL a többnyelvű környezetet, az egymás mellett élő nyelvek beszélőinek identitással kapcsolatba hozható versengését nevezi meg az endonimák és az exonimák létezésének, valamint definiálásuk problémáinak az okaként (117–122). HALİM SABBĀR az elsődleges és a másodlagos őshonos nyelvekkel összefüggésben elemzi az *endonima* és az *exonima* terminusokat (123–126).

A kötet második fejezete a nagytájak vonatkozásában tárgyalja a kérdéskört. HIROSHI TANABE kandzsikkal lejegyzett japán helynevek többféle olvasatát vizsgálja (129–138). SUNGJAE CHOO a koreai földrajzi nevek esetében tanulmányozza az endonimák és az exonimák elkülönítésének lehetőségét (139–141). BOGUSLAW R. ZAGÓRSKI egymásnak megfeleltethető lengyel és perzsa helyneveket elemez és rendszerez (143–154), POKOLY BÉLA, BÖLCSKEI ANDREA és MIKESY GÁBOR közösen írt cikke pedig a magyar helységnevekben előkerülő megkülönböztető jelzők rendszerét, használatuk szabályszerűségeit tekinti át (155–168).

A kötet utolsó fejezetében különböző országokhoz köthető exonimákról olvashatunk. MATJAZ GERŠIČ és DRAGO KLADNIK szlovéniai exonimákat vizsgálnak és rendszereznek, az exonimizáció jelenségére fordítva figyelmüket (171–190). TOMÁS MAREK kifejti, hogy a cseh nyelvű exonimák rendszerezése folyamatos feladat, hiszen tárházuk mindig változik, a korhoz és a társadalmi igényekhez mérten (191–193). MACIEJ ZYCH bemutatja a lengyelországi Geodéziai és Kartográfiai Központi Hivatal által kiadott lengyel földrajzi nevek új, 2013-as listáját (195–220). PAUL WOODMAN a kötetet záró tanulmányában az orosz nyelvnek a kazahsztáni helynevekre gyakorolt hatását elemzi, külön-külön alponiban tárgyalva az orosz és a kazah perspektívát is (221–232).

6. Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a kötetek tanulmányaiban a szerzők változatos szempontokat figyelembe véve mutatják be az *endonima* és az *exonima* terminusok definiálásának nehézségeit, illetve az ebből fakadó elméleti és gyakorlati problémákat. Arra is felhívják a figyelmet, hogy sok nyelvben és többféle nyelvi kontextusban érdemes vizsgálni a témakör kapcsán. A világ különféle tájairól érkező szerzők beszámolnak helynevekkel kapcsolatos sajátos tapasztalataikról, kutatási eredményeikről. Míg az első két kötet főként az exonimáknak a nyelvben és a térképészetben való használatára,

annak irányvonalaira fókuszál, addig a harmadik és a negyedik kötet az *exonima* és ehhez kapcsolódóan az *endonima* terminusok valamennyi érintett fél számára elfogadható, konszenzuson alapuló definíciójának kidolgozására helyezi a hangsúlyt.

HALÁSZ ESZTER

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

SIMON JUDIT

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

TAKÁCS PÉTER, *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevéről és a magyar állam átnevezéséről*

Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 226 lap

A jogász szerző rövid értekezésnek tartja munkáját, pedig annál többről van szó. A kötet több mint fele, 120 oldal nyelvészeti, földrajzi-kartográfiai, filozófiai-jogi elemzés, valamint kilenc oldal szakirodalom-jegyzék. A könyv szép kivitelű, jó kötésű, a tipográfia is megfelelő, szerkesztése gondos. Komoly érték a szerző pontos helyesírása és igényes, magyaros fogalmazása.

TAKÁCS PÉTER elemzi az államok nevével kapcsolatos elméleti összefüggéseket, és többször kitér a magyar állam átnevezésének kérdéseire is, korrekten, politikai felhangok nélkül tárgyalva ezt a sokak számára érzékeny témát. A kötetet a személyes értékelések – például az utcanevekkel, a névharcok mögötti érzelmekkel, valamint a külön kezdeményezésekkel kapcsolatos kitérők – teszik igazán olvasmányossá. Izgalmas a kiadvány azon része is, amelyben a szerző a tárcaközi Földrajzinév-bizottság munkájára és a bizottság működésére vonatkozó kormányrendeletek belső ellentmondásait elemzi kritikusan (pedig azokat is jogászok fogalmazták). A bőséges lapalji jegyzetek éppen olyan fontosak, mint a főszöveg, így nem is török meg annak folyamatosságát. A könyv lényeges része egy kilencvenoldalas függelék: jól megválasztott hangulatképek a névpolitikai küzdelmekről, háromféle országnévlista, jegyzetek és mutatók. Aki a könyvvel való ismerkedést ennél a résznél, a 135. oldalon kezdi, talán még érdekesebbnek találja a téma felvetést, és még kíváncsibb lesz a tanulmány első részére.

Mi van a függelék előtt? Itt a következő fejezetek állnak: Az államok nevéről általában; Az államnevek funkciói; Az államok meg-, el- és átnevezéseiről; Az államnevek fajtái (ez a legbővebb, 36 oldalas fejezet); Nyelv, politika, jog: a magyar állam átnevezése („mindössze” 15 oldal); Betűk és szavak, jelek és nevek: az átnevezés értelmezése. E talán száraznak hangzó fejezetcímek érdekes, sokszor humoros elemzéseket vezetnek be. Különösen fontos és országunk történelméről elgondolkodtató az 1. táblázat: Magyarország államformái, államnevei és országneve 1918–2011 között. E közel száz év alatt országunknak négy államformája, öt államneve (ebből egyedül 1919-ben három is volt) és egy országneve volt. A tanulmány leggyakrabban előforduló szakszava az *országnév* és az *államnév*. Már az a tény, hogy a szövegszerkesztő helyesírás-ellenőrzője mint ismeretlen kifejezést pirossal aláhúzza az *országnév* szót (de például az *államnév* szót vagy a *Vanessza* keresztnévet nem), érzékelteti, hogy a szerző sajátos, nem mindennapi témát tárgyal.